

General Petro Hryhorenko, ed. O. Obertas, Kyïv 2008, ss. 826

Wiedza przeciętnego polskiego badacza dziejów najnowszych nawet w kontekście polskiej emigracji politycznej po 1945 r. pozostaje w dalszym ciągu, za sprawą niewielkiej liczby fachowych opracowań, dość ogólnikową. Natomiast jeszcze mniej wiemy o środowiskach emigracyjnych z innych krajów Europy Środkowo-Wschodniej, w tym o jednej z liczniejszych i lepiej zorganizowanych emigracji, jaką stanowili Ukraińcy.

Emigracja ta, liczna w krajach Europy Zachodniej i w Stanach Zjednoczonych, była niezwykle ważną płaszczyzną w kontekście ewentualnego autentycznego dialogu i porozumienia polsko-ukraińskiego w drugiej połowie XX wieku. Nie był on możliwy w relacjach pomiędzy Polską Rzeczpospolitą Ludową a Ukraińską Socjalistyczną Republiką Radziecką ze względu na ich wasalne położenie względem Moskwy, posiadającej w gruncie rzeczy monopol na kształtowanie i profil kontaktów pomiędzy republikami radzieckimi a poszczególnymi krajami bloku wschodniego. Stąd do autentycznego dialogu pomiędzy Polakami i Ukraińcami mogło w zasadzie dojść tylko na emigracji.

Ze strony polskiej olbrzymią rolę w takim dialogu odegrało środowisko paryskiej „Kultury” Jerzego Giedroycia¹. Po stronie ukraińskiej ważną pozycję w kontaktach z polskimi środowiskami odgrywało pismo „Souczasnist” – poświęcone literaturze, sztuce i sprawom społecznym, wydawane w latach 1961-1990 przez Ukraińskie Towarzystwo Badań Zagranicznych (Ukrajinske towarystwo zakordonnykh studii) z siedzibą początkowo w Monachium, zaś później w Nowym Jorku. Do tych dwóch opiniotwórczych redakcji niezwykle zaangażowanych w dialog polsko-ukraiński dodać należy szereg towarzystw zakładanych bardzo licznie, zwłaszcza przez stronę ukraińską, na terenie całej Europy Zachodniej oraz w Stanach Zjednoczonych i w Kanadzie. Te instytucje i organizacje ukraińskiego życia kulturalnego, jak i politycznego, nie miałyby szans na przetrwanie i rozwój, gdyby nie wybitne jednostki i osobowości reprezentujące Ukraińców na emigracji. Do tychże niewątpliwie zaliczyć należy postać gen. Petra Hryhorenki, któremu to poświęcona jest w całości recenzowana praca.

Odnosnie samego gen. P. Hryhorenki wspomnieć należy o kilku istotnych epizodach z jego życiorysu. Urodzony w 1907 r. we wsi Borisowka na Zaporozżu, po studiach technicznych, w 1931 r., związał się jako zawodowy żołnierz z radzieckimi siłami zbrojnymi. Awansował w Armii Radzieckiej do stopnia generała majora, jednocześnie wykładając na wojskowej uczelni, uzyskał w 1961 r. tytuł naukowy doktora habilitowanego. Po słynnym XX Zjeździe KPZR w 1956 r., został jednym z zaciekłych krytyków ówczesnego radzieckiego systemu politycznego, oskarżając go o odejście od pryncypiów leninowskich. W latach 60. jego poglądy polityczne zaczęły ewoluować ku generalnej krytyce państwa radzieckiego. Zaowocowało to aresztowaniem w 1964 r. i zamknięciem go w szpitalu psychiatrycznym oraz zdegradowaniem do stopnia szeregowca. Wypuszczony ze szpitala w 1965 r. włączył się w działalność rodzącego się w Związku Radzieckim ruchu dysydenckiego. Gen. P. Hryhorenko ponownie został aresztowanym w 1969 r. i umieszczony w szpitalu dla chorych psychicznie. Zarówno jego pierwszy, jak i drugi pobyt w tego typu placówce nie miały jakiegokolwiek uzasadnienia medycznego, były przykładem częstej procedury stosowanej przez państwo radzieckie wobec dysydentów. Szpital psychiatryczny gen. P. Hryhorenko opuścił w 1974 r.²

¹ Szerzej patrz: Jerzy Giedroyc, *Emigracja ukraińska. Listy 1950-1982*, oprac. B. Berdychowska, Warszawa 2004; M. Ptasińska-Wójcik, *Z dziejów Biblioteki Kultury. 1946-1966*, Warszawa 2006.

² *Słownik dysydentów. Czołowe postacie ruchów opozycyjnych w krajach komunistycznych w latach 1956-1989*, t. 2, Warszawa 2007, s. 426-431.

W latach 1976-1977 gen P. Hryhorenko zaangażował się w działalność Moskiewskiej Grupy Helsińskiej i Ukraińskiej Grupy Helsińskiej³ – pierwszych poważnych organizacji na terenie Związku Radzieckiego zajmujących się monitoringiem przestrzegania praw człowieka na terenie państwa radzieckiego.

W 1977 r. władze Związku Radzieckiego pozwoliły Hryhorence na wyjazd do Stanów Zjednoczonych, gdzie miał jakoby kontynuować leczenie, zaś w 1978 r. pozbawiły obywatelstwa⁴.

W Stanach Zjednoczonych gen. P. Hryhorenko przebywał aż do swej śmierci w 1987 r. W tym czasie bardzo aktywnie uczestniczył we wszelkich formach życia politycznego, społecznego i kulturalnego emigracji ukraińskiej w Stanach Zjednoczonych.

Recenzowana praca podzielona jest na kilka części. W pierwszej zaprezentowane zostały teksty kilkoro autorów poświęcone gen. P. Hryhorence. Przedstawiają one bohatera książki na różnych etapach jego życia politycznego, zawodowego i osobistego. Np. Oleś Obertas w tekście zatytułowanym *Dysydencki generał* daje ogólną charakterystykę gen. P. Hryhorenki. Z kolei Gulnara Bekirowa w artykule *Rola Petra Hryhorenko w ruchu narodowym Tatarów krymskich* ukazuje kontakty bohatera z innymi ruchami narodowymi w ZSRR, przede wszystkim z ruchem Tatarów Krymskich, gdyż P. Hryhorenko był tym radzieckim dysydem, który działając w ramach Moskiewskiej Grupy Helsińskiej, bardzo zaangażował się w uświadamianie i nagłaśnianie problemu „narodów ukaranych”. Były to narody prześladowane i poddane deportacjom jeszcze w trakcie II wojny światowej, w związku z ich domniemaną chęcią współpracy z III Rzeszą Adolfa Hitlera. Wśród nich znaleźli się również Tatarzy Krymscy, względem których polityka władzy radzieckiej w latach 70. uległa już złagodzeniu, jednak dalej czuli się oni w ZSRR obywatelami drugiej kategorii. Osip Zinkewycz w swym tekście *Generał Petro Hryhorenko w Ameryce* przedstawia działalność polityczną generała na terytorium Stanów Zjednoczonych, polegającą m.in. na informowaniu amerykańskiej opinii publicznej o przypadkach łamania praw człowieka w Związku Radzieckim. O. Zinkewycz pisze także o współpracy gen. P. Hryhorenki z rosyjskim, emigracyjnym pismem „Nowoje Russkoje Słowo”, gdzie ukazywały się teksty generała poświęcone nie tylko problematyce ukraińskiej, ale także wydarzeniom w całej Europie Środkowo-Wschodniej. Bardzo interesujące są dwa teksty Mykoły Rudenki zatytułowane *Początek przyjaźni z Petrem Hryhorenko* i *Wymiar człowieczeństwa* przedstawiające charakterystykę osobistą generała i jego kontakty czysto ludzkie z innymi dysydentami.

Część druga książki zatytułowana: *Petro Hryhorenko. Wybrane utwory* zawiera, zdaniem Autora recenzji, wybór ważniejszych tekstów gen. P. Hryhorenki. Z kolei trzecia część pracy to bardzo dokładne zestawienie najważniejszych dat i wydarzeń z życia osobistego, zawodowego i politycznego bohatera.

Pracę uzupełnia pokaźny zbiór zdjęć gen. P. Hryhorenki przedstawiających go z krewnymi, przyjaciółmi i współpracownikami.

Podsumowując, książka *Generał Petro Hryhorenko* to jedna z podstawowych pozycji dla badacza działalności i postaw emigracji ukraińskiej po II wojnie światowej. To także bardzo ważna pozycja dla historyka poruszającego problem walki władzy radzieckiej z członkami i sympatykami ruchu dysydenckiego w ZSRR oraz sam fenomen opozycji politycznej w państwie radzieckim począwszy od lat 60. XX wieku, aż po koniec lat 80.

Andrzej Kobus
(Piotrków Trybunalski)

³ *Ukrainska Gielsinska Grupa. Do 30-riczczia stworiennia: istorija, dokumenty*, ed. O. Zinkewicz i W. Owsijenko, Kyiv 2006.

⁴ *Słownik dysydentów...*, s. 426-431.